

מבוא

א. על הספר

באביב 2007 העברתי במכללת אורנים קורס שכותרתו "פסיכולוגיה של גיל ההתבגרות" לקבוצה של סטודנטים בדוויים שלמדו לימודי השלמה לקראת כניסתם לתוכנית ללימודי תואר שני בייעוץ חינוכי. במהלך הקורס דנו בסוגיות למיניהן הנוגעות לגיל ההתבגרות על פי מיטב הספרות המקצועית בתחום. לקראת סוף הקורס ניגשה אלי סטודנטית אחת ששמה בושרא ואמרה לי: "אתה רוצה שאומר לך את האמת? כל מה שאתה מלמד אותנו לא כל כך יעזור לנו". "מדוע?" תהיתי. בושרא השיבה שאליה, כיועצת חינוכית לעתיד, עשוי להגיע הורה שיאמר לה שנכנס בו השד. "אז מה, אתה רוצה שאומר לו את כל מה שאתה מלמד אותנו?! זה לא יעבוד". "מה כן יעבוד?" שאלתי. בושרא השיבה במילה אחת: "הקוראן".

לשיעור הבא הופעתי ובידי ספר קוראן. לשמחתי מצאתי שיש תרגום מצוין לעברית של פרופ' אורי רובין מאוניברסיטת תל-אביב, שמעביר לא רק את תוכן הדברים כי אם גם את רוחם. חילקנו את שלושים פרקי הקוראן בין חמישה-עשר הסטודנטים. כל סטודנט התבקש להוציא את הפסוקים החינוכיים-הטיפוליים מן הפרקים שקיבל. מתברר שישנם פסוקים רבים כאלה. לכל פסוק כזה התבקש הסטודנט לכתוב סיפור קצר שממחיש כיצד הורה או מורה יכולים להשתמש בפסוק כדי להעביר לילד את המסר שבו. לאחר מכן הוספתי אני הסבר פסיכולוגי קצר המאיר את הסוגיה ואת התהליך שהתרחש. כיצד אפשר להשתמש בספר? הקורא מוזמן לחפש את השאלה המטרידה אותו בתוכן העניינים כפי שהוא מחפש במילון או באנציקלופדיה. החומר מחולק לשלושה-עשר פרקים ראשיים הנוגעים בנושאים מחיי היומיום של הילד והמשפחה. הקורא יבחר את הפרק המתאים לעניינו ויחפש בו את שאלתו. התוכן יפנה אותו אל העמוד המתאים בספר. שם ימצא הקורא ראשית, את הפסוק בקוראן המשיב לו על שאלתו. הפסוק מופיע בשפת המקור של הקוראן היא השפה הערבית. לאחר מכן מופיע תרגומו של הפסוק לעברית. ולאחר מכן ימצא הקורא סיפור

שממחיש כיצד אפשר להשתמש בפסוק הזה כדי להעביר לילד את המסר החינוכי. ולסיום, גם הסבר פסיכולוגי קצר.

לעתים יתרשם הקורא שיש מידה של חזרתיות ברשימת השאלות המופיעות בתוכן העניינים הן בין הפרקים הראשיים והן בתוכם. הדבר נובע מן הקושי האובייקטיבי לחלק את עולמו ואת מעשיו של הילד לתחומים ברורים ומוגדרים שאין ביניהם חפיפה. מעבר לכך, גם הקוראן חוזר ומדגיש אמירות חשובות כדי להעניק להן משנה תוקף. למשל, הצורך לומר את האמת. ואכן, ההורה והמורה יוכלו למצוא בספר פסוקי קוראן שונים הדנים בנושא ולכל אחד מותאם סיפור אחר. חשוב לציין, הסטודנטים אינם פרשנים של הקוראן וגם אינם מתיימרים להיות כאלה. הכוונה שלנו בספר זה היא לקרב את הילד ומשפחתו לקוראן ולחום ולאהבה המצויים בו כדי לחנכו על פי מיטב ערכי המסורת.

ספר זה הוא השלישי בסדרת "הצופן התרבותי". הספר הראשון, "פיצוח הצופן התרבותי", הניח את היסודות התאורטיים לאופן החשיבה של התרבות המסורתית-הקולקטיבית ולאופן החשיבה של התרבות המודרנית-האינדיבידואלית ועמד על ההבדלים ביניהם. הספר השני, "דיאלוג – 123 סיפורים טיפוליים מהחברה המסורתית ופתרונם", העניק לקורא דוגמאות רבות הלקוחות מחיי היומיום של שתי תרבויות מרכזיות אלה ומבטאות את ההבדלים באופן החשיבה. ואילו הספר הזה, "הקוראן לחינוך הילד, בליווי דוגמאות והסברים פסיכולוגיים", מעניק לקורא את הפתרון הדתי, זה הממוקד חוץ ולא ממוקד פנים. בכך משלים הספר את הספר הקודם לו בסדרה בהציגו את הפתרון הסמכותי המקובל בחברות מסורתיות-קולקטיביות בניגוד לפתרון המודרני, הדורש חקירה פנימית. רצוני לומר כמה מילים אישיות. לא הכרתי את הקוראן לפני תחילתה של העבודה. הופתעתי לגלות ספר שרוחו חמה ואוהבת ובמרכזו הנחיות הנוגעות לקשרים בין-אישיים ולחיים עם האחר. אכן, שוב פתחו לפני תלמידי עולם מופלא.

תודה מיוחדת אני חב לאנשים רבים. למוסא עודה, המורה שלי לערבית, שכבר מזמן הפך להיות בעבורי יותר אח מאשר מורה. מוסא תרגם לעברית את הקדמותיהם של שייח' מחמוד עומרי ושייח' עבדאללה נימר דרוויש ובדק ביסודיות את פסוקי הקוראן בערבית. שייח' מחמוד עומרי ערך את פסוקי הקוראן בערבית בדיוקנות ובמסירות. ד"ר פארוק מואסי תרם מניסיונו הרב

מבוא

ועצותיו הטובות. איילת בר טל, העורכת הלשונית של הסדרה, תרמה גם הפעם את רגישותה ותבונתה למלאכת העריכה. תלמידתי בושרא מזאריב לא חסכה שום מאמץ בעזרה ובעידוד כדי לקדם את העבודה ולהביאה לידי השלמה. ולסיום, תלמידי שלקחו חלק במשימה בהשקעה רבה ובהתלהבות. ואלה שמותיהם של הסטודנטים העושים במלאכה: שירין הייב עוביד, מנאל זובידאת, סמאהר זידאן, אסמא ח'אלדי, שריף חג'אג'רה, בושרא מזאריב, עאישה מזאריב, רים נוג'ידאת, אמירה סואעד, עבדאלבאסט סואעד, מעאלי פלאח, מיאדה רחאל, שאמה רמיחאת, סולאף שבלי, מיאדה שבראוי.

עפר גרוזברד
פברואר, 2008
חיפה

ב. רקע תאורטי

אם נרצה להמחיש את כל רצף הפתרונות האפשריים לסוגיה חינוכית כלשהי נוכל לשרטט ציר אופקי שבקצהו האחד נמצא הפתרון הדתי בעל מיקוד השליטה החיצוני, המאפיין חברות מסורתיות־קולקטיביות, ובקצהו האחר נמצא הפתרון בעל מיקוד השליטה הפנימי, המאפיין חברות מודרניות־אינדיבידואליות, והוא שם את האדם במרכז. בפתרונות מן הסוג הראשון ההנחיות הנוגעות להתנהגות הן ברורות ובאות מבחוק, מדמות הסמכות, יהיה זה אלוהים, מנהיג או הורה. כך בעצם גדלה החברה האנושית לאורך כל ההיסטוריה. את הפתרונות מן הסוג השני מייצגים הוגי הדעות של העת החדשה, שהתפתחה בצפון אירופה וצפון אמריקה. במאה השנים האחרונות אחת הנציגות הבולטות של החשיבה המערבית היא הפסיכואנליזה, שמעניקה לאדם חופש מוחלט של מחשבה וביטוי. האדם הנמצא בטיפול בעל אוריינטציה פסיכואנליטית מתבונן לתוך עצמו, חוקר את עצמו ואת רגשותיו ורוכש תובנות בנוגע לעצמו. זהו סמל מיקוד השליטה הפנימי של האנשים שעברו תהליך נפרדות ממשפחתם וחשים את עצמם אינדיבידואלים. המשותף ליצירתיות, למדע ולדמוקרטיה, שהתפתחו בחמש־מאות השנים האחרונות של העידן המודרני במערב, היא החשיבה העצמאית. בתנועה על הציר ששרטטנו מן הקוטב המסורתי לקוטב המודרני נחלוף על פני חברות

שבהן החינוך מכוון לאחדות המשפחה ולקשר מחייב עם האחר ועל כן המבט הוא בעיקרו החוצה, ונגיע אל חברות שבהן האדם ורצונותיו הם במרכז. המסע הזה מתבטא בחווייתו של הפרט במעבר מקונפליקטים בין-אישיים, שבהם האדם חש שהוא נמצא בעימות עם סביבתו, אל עבר קונפליקטים תוך-אישיים, המתאפיינים ביכולת לאינטרוספקציה ולאמביוולנטיות ובהם חש האדם את ההתלבטות בתוכו. מסע זה לדידו של בן המערב הוא מסע בזמן אל הימים שגם הוא היה בן החברה המסורתית-הקולקטיבית. הליכה על הציר הזה מאפיינת גם תרבויות למיניהן בימינו אנו. בקצה המסורתית-הקולקטיבי נמצא חברות דתיות ושבטיות במיוחד. ככל שנתקרב אל הקוטב המודרני-האינדיבידואלי נפגוש תרבויות בשלבי מעבר המשלבות אלמנטים קולקטיביים ואינדיבידואליים גם יחד. כך אפשר לראות היום בכמה ממדינות דרום-מזרח אסיה כלכלה מתפתחת לצד אלמנטים קולקטיביים מובהקים של שלטון הייררכי. במזרח אירופה נמצא יותר אלמנטים קולקטיביים מאשר במערב ובצפונה של היבשת. במסענו נחלוף על פני קבוצות הגירה שונות שהיגרו למערב ובהן נהג הפרט לחשוב במונחי "אנחנו" וציפה להנחיות חיצוניות, ואילו עתה עליו להתמודד עם חשיבה במונחי "אני" ועם פנייה אל שיקול דעתו ואל אחריותו האישית. ולבסוף, הקוטב המודרני, שבו נעודד את הפרט להתבונן אל תוכו ולבטא כל דבר העולה על דעתו. כמובן גם בכל אחד מאתנו יש חלקים אינדיבידואליים וקולקטיביים במינונים שונים המשתנים לאורך החיים. ילדים נוטים יותר להתנהג ומתקשים לעתים קרובות להביט פנימה ולשוחח על רגשותיהם. את הקונפליקט, אם הוא קיים, הם חווים בדרך כלל כעומד בינם ובין העולם ולא בתוכם. בתהליך הגדילה קטנה התלות של הפרט בסביבתו, גדלה עצמאותו ואתה יחד גדלה היכולת להתבוננות פנימה והוא חש יתר לגיטימציה לבטא את תחושותיו. הוא נעשה מודע להן יותר וכך גדלה מידת נפרדותו מן הקבוצה ומתפתחת חשיבתו העצמאית.

"הקוראן לחינוך הילד" מייצג את הקוטב של מיקוד השליטה החינוכי לשם חינוכו של הילד. סמכותו של הקוראן מופעלת כדי ללמד את הילד את כללי ההתנהגות הנכונים. סמכות הקוראן, כפי שנראה, היא חמה ומיטיבה אבל היא הסמכות. הילד מקבל את דברי הקוראן מתוך הזדהות עמוקה עם כללי ההתנהגות האלה. והקוראן תמיד יהיה שם כדי להזכיר לו את הכללים כשייטה לשכוח

אותם. בספר השני בסדרה, "דיאלוג – 123 סיפורים טיפוליים מהחברה המסורתית ופתרונם", פגשנו מספר רב של התערבויות חינוכיות וטיפוליות שבהן נערך דיאלוג בין שתי התרבויות, המסורתית-קולקטיבית והמודרנית-אינדיבידואלית. הקורא היה יכול להתרשם מהתנועה לאורך הציר הזה כשהתלמידים מייצגים לא אחת את הקוטב המסורתי ואילו המחבר, פסיכולוג קליני מערבי, מייצג את הקוטב המודרני. ספר זה, בהמשך לקודמו, נועד להעניק לקורא המסורתית-המוסלמי את יופיו של הקוראן בכל הנוגע לענייני חינוך. כפי שאמרה אחת התלמידות, "משפט של הקוראן מסדר את העניינים". רבים מאנשי המערב יאמרו שהם לא היו מוכנים לקבל תכתיבים כאלה ללא פנייה אל שיקול דעתם, אולם האנשים המאמינים מבקשים הנחיות כאלה וחשים את החום והאהבה שנלווים אליהן. לדידם, זוהי הדרך לחיים בחברה מסודרת שאינה לוקה בתחלואים הרבים של החברה המודרנית המערבית. לעתים קרובות דווקא ילדים בכל מיני גילים מבקשים מאתנו הנחיות ברורות, הנחיות שמעניקות להם תחושה של סדר וביטחון שלא תמיד מוערך מספיק בעולם המערבי. אם כן, ל"קוראן לחינוך הילד" שתי מטרות. האחת, להעניק לבני דת האסלאם ספר שיאפשר להם להשתמש בקוראן לפתרון בעיות חינוכיות רבות שהם נתקלים בהן בחיי היומיום. כך לכל בעיה יש פתרון וקשה לחשוב על תחום שהקוראן לא נדרש אליו באופן כלשהו. אלה כללי מוסר אוניברסליים של המין האנושי שהקוראן מיטיב לבטא בחום ואהבה. המטרה האחרת, החשובה לא פחות, היא לאפשר לבני דתות אחרות להכיר באיכויות המיוחדות של הקוראן, בחוכמת החיים שבו ובהנחיות היפות כל כך המאפשרות לקבוצות אנשים בעלי נטייה מסורתית-קולקטיבית לחיות יחד בהרמוניה ושלווה. דווקא בימינו אנו, כשהחברה המודרנית מחפשת את דרכה בעולם של מתירנות רבה, ניצבות הנחיות הקוראן כמגדלור המראה את הדרך ומגלות כמה חום ואהבה קיימים בהנחיה הנכונה המאפשרת לקבוצה לחיות חיים משותפים. דומה שמרגע שבן המערב החל לחשוב במונחי "אני" קשה לו מאוד לחזור למקורותיו, הן האישיים והן התרבותיים, ולזכור שבעבר חש בטוב בתוך הקבוצה. במובן הזה דומה בן המערב לילד מרדן שהשתחרר מדמות הסמכות, יהיה זה אב, מנהיג סמכותי או הדת, ועתה הוא צריך לבסס את עצמאותו לפני שיוכל לשוב ולבחון את עברו מעמדה מאוזנת יותר ופחות טעונה רגשית. הספר מנסה אפוא גם להעניק לבני הדת המוסלמית כלים ממשיים

לפתרון בעיות וגם להעניק לבני דתות אחרות הצצה שבזכותה יוכלו להעריך ולכבד את תרבות האסלאם, המציבה במרכז את הקשר האנושי ואת הצורך לפתח אותו באופן חם ונכון.

הנחיות חיצוניות יכולות להיות קשות ואכזריות, לא כך הקוראן. חיפוש פנימי יכול להיות קר ומנותק, לא כך היא התרבות המערבית במיטבה. ואולם לעתים נוטה כל צד לראות את מגרעותיו של האחר ולא את יתרונותיו, שאותם הוא יכול לאמץ כדי לקחת את הטוב משני העולמות. בני התרבות המערבית עלולים לייחס לבני התרבות המסורתית תכונות של דיכוי הפרט וחירותו מבלי להכיר במשמעות הקשרים האנושיים החמים לבני אותה תרבות שעליהם לא היו מוותרים בשום מחיר. לעומתם, בני התרבות המסורתית עלולים להתבונן בבני התרבות האינדיבידואלית ולחוש שהם אגוצנטרים השקועים בעיקר בעצמם. גם הם אינם מכירים ביכולתם של בני המערב להעניק לאחר, בדרכם שלהם, את האמפתיה וההבנה המייצגות את כל הטוב הקיים בעולמם. חשיבות ה"אני" לעומת חשיבות ה"אנחנו" הוא נושא עמוק ורגיש שכל תרבות מקדשת. כך שקועה כל תרבות במידה כלשהי, באופן טבעי, בעצמה ואינה מסוגלת לראות את האחרת. בספר נוסף המתוכנן בסדרה, "יסודות המפגש הבין-תרבותי – תאוריה ופרקטיקה", אשתדל להתמודד עם סוגיה קשה זו – מה קורה כשבני שתי תרבויות מרכזיות אלה נפגשים זה עם זה ובאמצעות אילו הבנות וטכניקות אפשר לגשר על הפערים הקיימים כדי לקדם מפגשים פוריים בין הצדדים.

ואחרון אחרון חביב הוא ההסבר הפסיכולוגי המלווה כל סיפור ומנתח אותו. זהו גשר בין הקוראן לעולם הפסיכולוגיה המודרנית שנוצר מתוך הבנה שאין ביניהם סתירה ולמעשה הם מחזקים זה את זה. בעולם של סטראוטיפים רבים ייווכח הקורא המערבי שהקוראן אינו ספר של אלימות וטרור. נהפוך הוא, זהו ספר של אהבה. וכדאי שרבים יכירו מתת אהבה זו שאותה נושאת התרבות המוסלמית בגאווה זה כאלף ארבע-מאות שנה.

"הקוראן לחינוך הילד" גם מאפשר לבני המערב "לדבר בשפתם" של בני התרבות המוסלמית. לפנות אליהם מתוך עולמם שלהם ובכך לעשות צעד מכריע של גישור על פערים תרבותיים. לא עוד בן המערב המצטט לבן התרבות המוסלמית ממורשתו התרבותית שלו אלא בן המערב המוכן להכיר את עולמו של האחר וללמוד את אופן חשיבתו מתוך כוונה אמיתית להושיט לאחר יד

לשלום. אין לי ספק שאם מנהיגים מערביים יכירו פסוקים יפים אלה של הקוראן וישתמשו בהם בפנייתם אל בני הדת המוסלמית ימצאו דבריהם אוזן קשבת. מאמץ זה יוערך מאוד על ידי המוסלמים כשם שמוסלמים שיכולים לפנות אל בן המערב בשפתו ובשפת תרבותו זוכים להערכה רבה ובצדק. הכרת הקוראן והשימוש בו הם אפוא צו השעה לבני המערב בניסיון לגשר על הפערים התרבותיים הקיימים.

ג. דברי פתיחה

1. בשם אלוהים הרחמן והרחום

הקוראן בעיני המוסלמים הנו ההנחיה הגדולה ביותר. דבר אלוהים שאינו ניתן לחיקוי והוא הוענק לאחרון הנביאים, מוחמד עליו השלום.

דברי הקוראן מלווים את המוסלמים בחיי היומיום. הם מאזינים לפסוקים בהערכה, ומייחסים להם קדושה רבה גם בזמן התפילה וגם מחוצה לה. המוסלמים מרבים לשנן את הקוראן ולצטט ממנו בכל מיני נסיבות ועל כן יש לו השפעה גדולה על עיצוב אישיותו של המוסלמי מבחינת האמונות, התפילות, המנהגים והתרבות. המוסלמי הקרוב לקוראן, שהוא מקור המוסר והאתיקה, שומר לעצמו באופן זה מקום בקרבת אלוהים, סמוך לדתו, לנביא ולגן עדן.

עאישה, אשתו של מוחמד, נשאלה מה היו תכונות המוסר של מוחמד. היא השיבה שתכונות המוסר שלו היו דברי הקוראן. על כן שימש הקוראן בעניינים רבים: מקור ההנחיה לצורך הטפה והשכנת שלום, לריפוי גופני ונפשי ולשיפוט ופסיקה. המלומדים, המחנכים והמומחים למיניהם בענייני התנהגות הפרט והחברה האסלאמית אימצו את הספר הזה כמדריך. הם ידעו מהי השפעתו החיובית האדירה בטיפול בבעיות החינוכיות והחברתיות בחייו של האדם המוסלמי ובריפוי התנהגויות שליליות דוגמת אלימות, התמרדות, קנאה, שנאה ומנהגים למיניהם שמקורם בתקופה הטרום אסלאמית (הג'אהלייה). בקבוצה אחרונה זו נמנים שתיית יין, נטילת סמים, חילול כבוד, פריצות, זנות, מעשי סדום, גנבה, ניבול פה, שקר ועוד. כך יכלה הנהגת החברה להשקיע מאמצים בכיוון הנכון כדי לתקן ולשפר את המציאות. והרי אין מהימן יותר מהקוראן באומרו בהקשר הזה: "ובנפש ובמי שעיצבה" (סורת השמש, פסוק 7).

טבעי הוא שנפיק תועלת מאנשי המדע והמומחים בתחומי המדע האנושי והחברתי, זולתי דברים שעומדים בסתירה ליסודות הדת הנעלה המבוססת על הקוראן, הסונה והתרבות האסלאמית. לא יהיה נכון מצדנו להתעלם מן המקור הגדול ביותר בחיי המוסלמי.

העבודה שלפנינו מנסה לקשור בין הקוראן, המשמש יסוד לאמונה ולתרבות בחיינו, ובין המדעים המודרניים והמחקרים בתחום ריפוי הנפש. הסיפורים מעלים דוגמאות לבעיות מחיי היומיום הלקוחות מהחברה שלנו. הפתרון שבא באמצעות הפסוק הקוראני ממחיש כיצד יש לטפל בבעיה ומשמש הנחיה ברורה ולפיד של אור. לאחר מכן זוכה הקורא גם בהסבר חינוכי המבהיר את תשובת הקוראן מן ההיבט הפסיכולוגי.

במקרים רבים אפשר בוודאי למצוא עוד פסוקים המשמשים הנחיה לפתרון הבעיה. פסוקים אלה עשויים להשפיע ולדבר אל לבו ונפשו של המוסלמי. זה הנמנה עם אלה המקדשים ומוקירים את דבר הקוראן ושוקדים למלא אחר פקודותיו כדי להשיג את רצון אלוהים ושליחו וכך להימנות עם המוסלמים הטובים.

ד"ר עפר גרוזברד, פסיכולוג קליני במקצועו, שקד עם תלמידיו על הוצאתה לפועל של עבודה נאה זו. הסטודנטים, מוסלמים הלומדים לתואר שני בתחום הייעוץ החינוכי, ערים במיוחד לחשיבות הקשר בין הפסיכולוגיה וספר הקוראן כדי לעזור לתלמידי בתי-הספר ולמשפחותיהם. הקורא ימצא בספר בנקל את התשובה הקוראנית והחינוכית לשאלתו ויוכל להפיק ממנו תועלת רבה. על כן, זהו מפעל מבורך הראוי לעידוד ולהערכה. בעתיד יהיה אפשר להוסיף לפסוקי הקוראן המצוטטים גם את אמרותיו של הנביא מוחמד עליו השלום, משום שמעשיו והתנהגותו של הנביא הם למעשה החלה של דברי הקוראן (סורת יום השישי, פסוק 2).

הנני מדגיש שהעבודה הזאת היא עבודה מבורכת וניסיון מיוחד וראשון מסוגו בארץ שבו בא לידי ביטוי שיתוף פעולה בין מרצה לתלמידיו. על כן, ראויה היוזמה לתודה, להערכה ולמעקב. העבודה מעוררת חשיבה רעננה ויוזמה ליצירה וחידוש בתחום הזה ובתחומים אחרים. החוקר, המחבר את המדע המודרני עם הקוראן ותרבות האסלאם, תורם תרומה ניכרת לתועלת האדם והאנושות כולה. כדבר הקוראן, "הקוראן הזה מנחה אל דרך שאין ישרה ממנה, ומבשר

מבוא

למאמינים העושים את הטוב כי שמור למענם שכר כביר" (סורת המסע הלילי, פסוק 9). וכן כדבר הנביא עליו השלום: "הטובים שביניכם הם אלה שלומדים את הקוראן ומלמדים אותו לאחרים".

בכבוד רב, א' שייח' מחמוד עומרי
מרצה במכללת אלקאסמי
מ"מ מפקח מקצועי ראשי להוראת דת
האסלאם במשרד החינוך והתרבות.

2. הילדים הנם פיקדון בידינו

לילד יש זכויות עוד לפני לידתו. הוא זכאי להורים אוהבים המכבדים איש את רעהו, למצב כלכלי יאה, זכות ירושה ועוד. לאחר לידתו זכאי התינוק לינוק מאמו, וזכאי לכך שמבוגר ישגיח עליו בכל מעשיו.

לעתים ישתמש התינוק ביכולתו המתפתחת כדי לקלקל חפצים בבית. הוא רוצה לקבל מאתנו תשומת לב והתייחסות לא רק לשם מילוי צרכיו הבסיסיים כמו אוכל, לבוש, היגיינה ושינה. על כן שומה עלינו ליצור אתו קשר, לקנות לו צעצועים מתאימים ולדאוג לכל התפתחותו. מטרת חינוך הילדים היא לזכות ברצון אלוהים. לשם כך יש לזכור שילד אינו גידול חקלאי הזקוק לתזונה בלבד. חינוך ילדים הוא הרבה מעבר להענקת צרכים בסיסיים לילד. מטרת החינוך היא בין השאר להקנות לילד את יסודות האמונה הנכונים עוד מראשית חייו. אין להקל ראש בשנים הראשונות ובחשיבותן בחינוך, והורים שמזלזלים בתקופה זו בחייו של הילד יצטערו על כך מאוחר יותר.

הילד בתקופת טרום בית-הספר מרבה לשאול ולהתעניין בסובב אותו ולעתים מתקבל הרושם שהוא מרבה להתווכח. אכן, הוא מסוגל להבחין בין מותר לאסור ובין טוב לרע. על כן, בתקופה זו אפשר לבנות את אישיות הילד בכל התחומים (אמונה, מדע, תרבות, התנהגות, ענייני חברה, פסיכולוגיה, רגשות, פיתוח הטעם והיופי וכוח היצירה). הבנות אלה הן שהביאו את המלומד אחמד סולימאן לטעון בספרו "הילד המוסלמי באור הקוראן והסונה" שאפשר לחנך את הילד בשנים הראשונות כך שיהיה מסוגל להיענות ולציית לפקודת אלוהים האומרת: "שמרו

את נפשותיכם ואת בני ביתכם מפני האש". כמו כן אפשר להסביר לו את משמעות העדות: "אין אלוהים מבלעדי אללה ומוחמד הוא שליחו של אללה". רצוי ללמוד מן האופן שבו חייג הנביא ילדים והתעמק אתם בערכי האמונה. כך יעמוד הילד על מהות הסיפורים הקושרים אותו אל אלוהים ויעריך את אלוהים ואת שליחו, הנביא מוחמד. כדי להשיג מטרה זו מומלץ לעודד את מעשיו החיוביים של הילד או את למידתו היפה על ידי הענקת פרסים ומתנות. נימוסי הילד והליכותיו מתפתחים מתוך חיקוי התנהגותם של הוריו. כשההורים מתבטאים באופן נאה וכובשים את היצר בשעת כעס ינהג הילד כמותם. יש ללמד את הילד לנהוג במבוגרים בכבוד, לברך אותם לשלום ולבקש רשות בטרם יעשה דברים על דעת עצמו. חשוב ללמדו מהו צער בעלי חיים ולהסביר לו שיש לרחם על בעלי חיים ולא לענותם. כמו כן יש להביא את הילדים אל המסגד ולקרר אותו אליהם באופן שיאהבו לבוא אליו. מעבר לכך, שומה על ההורים להשתדל להבין את הילד ותחושותיו ולהיות מודעים לצרכיו. על כן, יש להשתדל שלא להעליב אותו לפני אנשים זרים ולדאוג שילך לישון כשלא שמה. כמו כן יש להרחיק אותו מדברים מבהילים (מדברי פרופ' ליז אליוט מאוניברסיטת שיקגו).

איני רוצה להאריך, כוונתי לכתוב הקדמה באור חוכמת המלומדים העוסקים בתקופת הילדות. קראתי את העבודה של בושרא וקבוצת הסטודנטים לתואר שני ביעוץ חינוכי בהנחיית ד"ר עפר גרוזברד והתרשמתי שהניסיון החלוצי הזה עשוי לשמש חומר טוב ללמידה. ואולם אני ממליץ שלא להרחיב את פרשנות פסוקי הקוראן, במיוחד אותם פסוקים הנושאים את רעיון יסודות האמונה. מכל מקום, זהו רעיון טוב ואני מאחל הצלחה לכל הצוות השוקד על המלאכה. אני ממליץ להתעמק בלימודי האסלאם כדי שהמתעניינים יגלו כמה אדיר הוא האסלאם הזה ואיזה עוצמה הוא אוצר בענייני חינוך וגידול ילדים. גידול הילד הנו מעשה האדם ואילו החינוך זקוק לאצבע אלוהים ורצון אלוהים.

שייח' עבדאללה נימר דרוויש

מייסד התנועה האסלאמית

25 בנובמבר 2007

3. הקוראן הוא המדריך לכל האנושות

הקוראן אינו מיועד למוסלמים בלבד כפי שסוברים לא אחת מוסלמים ושאינם מוסלמים. הוא מיועד לכל מי שמוכן לדבוק בעקרונותיו ולאמץ את הפילוסופיה שלו. אלה יצאו נשכרים וישמשו לאחרים דוגמה חיה לאידאלים ולרעיונות הנמצאים בו. וכך אומר הקוראן: "הוי האנשים, הנה ניתנו לכם מעם ריבונכם מוסר השכל ומרפא ללבבות והדרכה ורחמים למאמינים" (סורת יונה, פסוק 57). אלוהים פונה בפסוק זה אל המין האנושי בכללותו ומעודד אותנו להקשיב לדבריו.

יצר לב האדם רע מנעוריו. על כן עלינו להיות ערים לכוחות ההרס הטמונים בנו ולנקוט אמצעי הגנה מתאימים. הקוראן הוא ההגנה וגם התרופה שתרפא את מחלתנו. אנו עשויים להשיג, גם כאינדיבידואלים וגם כקולקטיב, הישגים מרשימים ולשבור שיאים בעולם החומרי, משום שניחנו בכוחות אינטלקטואליים ללמוד וליישם את הידע והניסיון שלנו. ואולם אנו נכשלו ביישום אותו ידע לבניית העצמי שלנו והתרחקנו מכל קבלת אחריות. לעתים כשאנו עצמנו מקור הבעיה אזי קשה לנו לזהותה ואנו נוטים למצוא תירוצים, מאשימים בנקל את האחר וממהרים להענישו. מעטים מסוגלים לקבל על עצמם אחריות ולתקן את המעוות. קבלת אחריות דורשת אומץ, בגרות ויכולת להתעלות מעל לטבעו השלילי של האדם.

הקוראן והספרים הקדושים שקדמו לו הסבירו באריכות את נושא בניית העצמי ויכולתו של הפרט לקבל אחריות. אישיות חיובית ואחראית נבנית לא לשם השגת יתרון על האחר. נהפוך הוא, אישיות זו נבנית במחיר ויתור על היתרון והמעמד שרכש הפרט כאב, כאח או כמי שזכה להערכה על הישגיו. ויתור זה נעשה לטובת האמת, הצדק, החמלה, הכבוד, הפיוס וההתחשבות באחר גם אם אינו מחבב אותי וכיוצא באלה. אבל אנו מנסים להיות נחמדים אל הסובבים אותנו על פי רוב מתוך נקודת מבטנו ולא מתוך נקודת מבטם. והנה בא הקוראן ומציע לנו להיות נציגי הצדק ומגניו גם אם הוא פועל נגדנו ונגד הורינו וקרובינו. קל להטיף זאת לאחרים וקשה ליישם כשמדובר בנו ובקרובים לנו. האהבה למין האנושי היא דבר אחד, מלמדנו הקוראן, והאנוכיות היא דבר אחר. אנו יודעים שכל אדם אחראי למעשיו. אבל האם האדם אחראי גם לרגשותיו ולמניעיו? התשובה החד-משמעית היא, כן! חוקים חיצוניים לא יעזרו במקרה

זה. עלינו להפעיל את השעון המעורר הפנימי שלנו כדי שיתריע על סכנה כשאנו סוטים להתנהגות לא תקינה לפני שיהיה מאוחר מדי. יש לזכור שניצחון האדם יושג ברגע שיפסיק להשתמש בידע שיש לו כמכשיר להשגת רווח ויתרון על האחר. הידע צריך לשמש הדרכה בתחומים רבים, במיוחד בנוגע לרגשות הפנימיים והאינטימיים שלנו. אז ורק אז נוכל להכריז על ניצחון. עד אז יש להמשיך במאבק כנגד עצמנו. עלינו להתרכז ולהעניק תשומת לב לתכונותינו החיוביות וללמוד לחסום את תכונותינו השליליות. הקוראן גותן לנו רשימה של תכונות שליליות שכל אדם יכול לזהות. ההיסטוריה של העידן המודרני מעניקה לנו סיבות רבות להתגאות ואותן עלינו להמשיך ולשפר. אבל היא זו שגם העלתה את הצד האפל שבנו וממנו עלינו להיזהר.

הנה רשימה חלקית של תכונות אנושיות שליליות: בני אדם נוטים לחיפזון, לאי-צדק, לבורות, לרוע, לסכסוך ולפסימיזם. על אף החולשות האלה בני האדם הם שליחיו של אלוהים על פני האדמה. מעמד זה הוענק להם בעיקר משום שהם מסוגלים להתגבר על המכשולים האלה באמצעות ידע, אמונה ומעשים טובים. אין אנו יכולים להרשות לעצמנו להתנהג כאחיו של יוסף, שהקנאה העבירה אותם על דעתם וגרמה להם למכור את אחיהם. עלינו לנהוג כנביא איוב, שאף על פי שאיבד את הכול לא נתן לייאוש לנצחו. עלינו לנהוג כיוסף, שלא ביטל את זמנו ולא שקע באבל על מה שעוללו לו אחיו, אלא עזר למצרים לשרוד בתקופת הרעב.

דברים אלה מזכירים לנו שבעייתנו היא עתיקת יומין. הצורך לאזן בין תשוקותינו ובין צורכי האחר דורש התייחסות מתמדת וחינוך רציף. עלינו לקדם את הידע שלנו, גם זה המכוון לפיתוח האישיות, כדי שלא נהיה עבדים לתרבות שלנו, להיסטוריה ולמסורת שלנו. כדי שנבין את משמעות חיינו ונשאף לחיים טובים יותר לכולנו ונשאיר אחרינו עולם ששרוי במצב טוב יותר משהיה כשקיבלנו אותו. בהיותנו יצירי כפיו של אלוהים עלינו לעזור זה לזה לשאת בעומס ולהזכיר זה לזה את הצורך לדאוג לאחר ולעשות מעשים טובים.

הייתה לי הזכות לפגוש את ד"ר עפר גרוזברד ולהתרשם מחלקים מעבודתו. כשעפר ביקש ממני לכתוב הקדמה לספרו הנפלא הנוגע לטיפול בקשיי אנשים באמצעות הקוראן ראיתי בכך זכות יתר גדולה. אני חייב להודות שבהיותי תלמיד של הקוראן מזה עשרים שנה הוקסמתי מן העבודה. זוהי הוכחה של

מבוא

נכונות ההצהרה שהקוראן הנו מדריך לכל המין האנושי. הספר מבהיר באופן יוצא מהכלל כיצד אפשר לפתור קשיים רבים ומגוונים של אנשים בעזרת הקוראן. למשל, כשנאמר לאדם בעזרת פסוק מן הקוראן שהוא לא צריך לחוש אשמה בנוגע לדברים שהם מעבר לשליטתו הוא נחלץ מן הדיכאון. במקרה אחר התרחשה התקדמות לאחר שנאמר להורים בעזרת פסוק מן הקוראן שילדיהם זכאים למידה של חופש ויש לכבד את החלטותיהם. כל אלה הן דוגמאות בהירות ומבוססות המלמדות אותנו כיצד יכולים לימודי הקוראן לשפר את מצב המין האנושי. כולי תקווה ותפילה שהקורא יצא נשכר וישתמש בשפע הידע שמציע הספר. אני ממליץ לכל תלמיד של הקוראן ללא קשר לדתו, אמונתו או תרבותו לקרוא את הספר.

אסיים בציטוט מסורת בין השמשות: "האדם לאבדון ילך, אך לא המאמינים והעושים את הטוב והמצווים על האמת, והמצווים על עוז רוח". החיפוש המתמשך אחר האמת, הסבלנות, האמונה והעשייה הנכונה היא שתרחיק אותנו מהאבדון ומהיעדר התקווה הבא בעקבותיה.

שייח' מוסא אדמני

אימאם אוניברסיטת מטרופולין, לונדון

ראש מכון לוקמאן להתפתחות וחינוך

